

**“O‘ZBEK BAXSHICHILIK SAN’ATI AN’ANALARI VA
UNING TARIXIY JARAYONLARI”**

Komila Mirzayeva magistr

Termiz ixtisoslashtirilgan

san’at maktabi o’qituvchisi

tel.(90)-987-60-14

Annotatsiya : ushbu tezisdagi o‘zbek baxshichilik san’ati an’analari va ularning shakllanishi, tarixiy jarayonlari, xalq og‘zaki ijodida tutgan o‘rni ahamiyati, ijrochilik an’analari o‘ziga xos tomonlari haqida so‘z yuritiladi.

Аннотация: В диссертации рассматриваются традиции искусства узбекских бахши и их формирование, исторические процессы, значение их места в народном устном творчестве, а также специфические аспекты исполнительских традиций.

Abstract: This thesis discusses the traditions of Uzbek bakhshi art and their formation, historical processes, the importance of their place in folk oral art, and the specific aspects of performing traditions.

Kalit so‘z: shomon, baxshi, an’ana, ijod, musiqa, tarix, xalq, san’at, epos

Ключевые слова: шаман, бахши, традиция, творчество, музыка, история, народ, искусство, эпос.

Key words: shaman, Bakhshi, tradition, creativity, music, history, folk, art, epos

O‘zbek baxshichilik san’ati – asrlar davomida shakllanib, xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy qatlamlarini o‘zida mujassam etgan noyob ma’naviy merosdir. O‘zbek baxshichilik san’ati — xalq og‘zaki ijodining eng qadimiy, sintezli va marosimiy janrlaridan biri bo‘lib, u epik tafakkurni, musiqiy ijrochilikni, badiiy so‘z mahoratini va xalqning tarixiy xotirasini o‘zida mujassamlashtiradi. Baxshichilik an’analari asrlar davomida shakllanib, har bir tarixiy bosqichda o‘ziga xos taraqqiyot bosqichlarini bosib o‘tgan. Baxshichilik an’analari ilk turkiy davrlardagi shomonlik va qahramonlik qo‘shiqlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, tarixiy jarayonlar davomida epik tafakkurning yuksalishi, xalqning ijtimoiy hayoti, urf-odatlar hamda estetik qarashlarining o‘zgarishi bilan boyib borgan. Baxshichilikning eng qadimgi ildizlari qahramonlik qo‘shiqlari, marosimiy ertaklar, mifologik rivoyatlar va qabilaviy epik an’analarga borib taqaladi. Qadim turkiy davrda shamanlik (qamulik) an’analari, davul va qobuz kabi cholg‘u vositalari, epik qahramonlarni ulug‘lash marosimlari baxshichilik shakllanishiga asos bo‘lgan. Shu davrdayoq baxshi — nafaqat ijrochi, balki ruhiy yo‘lboshchi, jamiyatning tarixiy xotirasini saqlovchi sifatida e’tirof etilgan. O‘zbek xalq eposlari — “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” turkumlari, “Kuntug‘mish”, “Rustamxon”

kabi dostonlar — baxshilarning avloddan avlodga o'tgan ustoz-shogird maktabi orqali ijroi, musiqiy va poetik an'analarda takomillashgan.

IX–XVII asrlarda Markaziy Osiyo hududlarida epik ijod kuchli taraqqiy etib, baxshi va dostonchilarning ijtimoiy mavqei oshdi. Bu davrda dostonlar syujeti barqarorlashdi, ijrochilik maktablari shakllandi, yakka ijro, soz jo'rligida ijro, terma va qo'shiqchilik uslublari boyidi. Qashqadaryo–Surxondaryo maktabi — keng ovoz diapazoni, yuqori drammatizm, do'mbira jo'rligi va epik ohang ustunligi bilan mashhur bo'lgan. Har ikki maktabda “Alpomish”, “G'orog'li”, “Rustamxon”, “Go'ro'g'li turkumi”, “Qirq qiz” kabi yirik dostonlar asosiy repertuarni tashkil etgan. Surxon-Sherobod, Qashqadaryo, Xorazm va Qarshi baxshichilik maktablari shakllanishi esa regional uslub farqlari, do'mbira chalish texnikasi, doston aytish ohanglari va ijrochilik uslubi jihatidan milliy baxshichilik san'atiga rang-baranglik kiritgan. Tarixiy jarayonlarda baxshilar nafaqat dostonnavis, balki xalq donishmandi, targ'ibotchisi va ma'naviy yetakchisi sifatida jamiyat hayotida muhim o'rin tutgan Baxshilar XIX asr oxiri – XX asr boshlarida xalq tarixini, urf-odatlarini saqlovchi mustamlaka davrida milliy ruhni qo'llab-quvvatlovchi ma'naviy kuch to'y-marosimlar, yig'inlar, xalq sayllarining ajralmas ishtirokchilari sifatida faoliyat ko'rsatdilar. Bu davrda o'zbek dostonchiligi xalqning ijtimoiy ongini uyg'otishda muhim omil bo'ldi. Sovet davrida baxshichilik san'ati ikki tomonlama jarayonni boshdan kechirdi. Bir tomondan, baxshilar rasmiy san'at sifatida tan olindi, ularning ijodi o'rganila boshlandi, ikkinchi tomondan, diniy-marosimiy unsurlar keskin cheklab qo'yildi, repertuar ideologik talablarga moslashtirildi. Shunga qaramay, bu davr o'zbek baxshiligida professional sahna ijrochiligi shakllandi.

1991 yildan so'ng baxshichilik davlat tomonidan qo'llab-quvvatlana boshladi. Sovet davri bosimlari, sensor siyosati va sahnaviylashtirish jarayonlari baxshichilikning tabiiy an'alariga muayyan o'zgarishlar kiritgan bo'lsa-da, Mustaqillik yillarida bu san'at qayta tiklanib, UNESCO tomonidan nomoddiy madaniy meros sifatida e'tirof etilishi uning xalqaro miqyosda tanilishiga zamin yaratdi. Natijada milliy dostonlar qayta nashr qilindi, baxshilar maktabi, ansambllar va o'quv kurslari ochildi, “Alpomish” dostonining 1000 yilligi nishonlandi, doston turli tillarda nashr etildi, unga haykallar o'rnatildi. Vaholanki Alpomish aynan baxshilar og'zaki san'ati tufayligina yo'qolib ketmay, shu kungacha yetib keldi va umumjahon madaniy merosiga, ma'naviy mulkiga aylandi. baxshichilik UNESCOning Nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritildi. Bugungi kunda baxshichilik nafaqat sahna san'ati, balki o'zbek milliy o'zligining muhim komponenti sifatida rivojlanmoqda.

Xulosa

O'zbek baxshichilik san'ati asrlar davomida xalq badiiy tafakkurining yirik yutug'i sifatida shakllanib, har bir tarixiy bosqichda o'ziga xos taraqqiyot jarayonlarini boshdan kechirdi. Uning ildizlari qadim epik an'analarga borib taqalsa-da, bugungi

kunda baxshichilik milliy madaniyatning tirik meroslashuv jarayonlarini ifoda etuvchi zamonaviy, ijodiy maktab sifatida yashamoqda. Shuni ta'kidlab o'tishni istardimki, xalqaro tashkilotlar kelajak avlodlarga bu madaniy merosni yetkazish va baxshichilik san'atining rivojlanishiga ilmiy-uslubiy yordam ko'rsatishi, ularni jahon madaniyati durdonalari qatorida targ'ib qilishi zarur. Albatta, bu jarayon qadamba-qadam, bosqichma-bosqich amalga oshirib boriladi. Uni izchillik bilan amalga oshirishda Prezident Shavkat Mirziyoyevning doimiy e'tibori va qo'llab-quvvatlashi katta ahamiyat kasb etmoqda. Yurtimizda berilgan e'tibor tufayli hozir baxshichilik san'ati festivali va tanlovlarida tobora yosh yigitlar va hattoki qizlar ham do'mbira chertib, doston va termalarni baralla kuylashmoqda. Yurtimizda baxshichilik o'z an'ana, maktab va istiqboliga ega san'atga aylandi. Ushbu san'at turi o'zbek xalqining ruhiy dunyosi, jasorat timsoli, badiiy nutqi va musiqiy estetik qarashlarini aks ettiruvchi betakror fenomen hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. K. Imomov, T. Mirzayev, B. Sarimsoqov, O.Safarov. O'qituvchi:1990
2. Estetika asoslari. E.Umarov, R.Karimov, M.Mirsaidova, G.Oyxoyeva. Cho'lpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi : 2011
3. O'zbekiston janubiy hududlarida nomoddiy madaniyat tarixi. S.N. Tursunov, T.P.Pardayev, A.S.Pardayev, M.R.Tog'ayeva. Toshkent "Muxarrir" nashriyoti 2012
4. Madaniyat gazetasi (187) No-52. 30.12.2021.